

Szemes Péter

Barangolás az (én)tudat ösvényein

(Fekete Vince Védett vidék című kötetéről)

Pomogáts Béla egy tanulmányában (*Dunántúltság és regionalizmus*) arról értekezik, hogy minden „igazi”, tehát nagy történelmi múltú és változatos kultúrájú európai ország voltaképpen két nagyobb kulturális térségből építi fel szellemiségét. Ez a tagolás – mint írja – általában vertikálisan végezhető, s ennek megfelelően választható el Észak és Dél – Németország esetében a porosz, Rajna-vidéki és a bajor, vagy az olaszoknál a lombard, toszkán és a nápolyi, szicíliai – kultúra és hagyomány. Nálunk azonban horizontális osztatú a nagy kultúrtájak elhelyezkedése: a történelmi Magyarországon a Dunántúl és Erdély alakított ki önálló tradíciót, a többi régió e kettő valamelyikének vonzáskörzetébe tartozott. Mindkét terület mentalitásának alakulását a szomszédos nagyobb politikai és kulturális területek befolyásolták, Pannónia ennek megfelelően Nyugat, Transzszilvánia Kelet hatása alatt állt. Az első, majd a második világháborús vereség következtében Erdély elvesztése így az egyetemes magyar kultúra tragédiája, hiszen megszűnt annak szerves kétpólusúsága és több különálló kisebb központ jött létre, melyek alapvetően eltérően fejlődtek. A közénk vert határok, a kommunista butítás és a többségivé vált nemzetek erőszakpolitikája sem tudta azonban megtörni a szellem szabadságát, s ma, a „félelem falainak” lebomlásával, a kettős állampolgárság felkínálásával ismét egyesülni látszik Magyarország. És talán újra megerősödik, a közös szív két kamrájává, az egy test két tüdejévé, agyféltekéjévé, szemévé, vagy akár karjává válik Erdély és Pannónia. Ezt a törekvést, a másik központ irodalmi életének, kultúrájának sokszínűségét próbálta lehetőségeihez képest – Zala megye vezetőinek támogatásával – megmutatni, közönségével megismertetni az ideai könyvhéten is a folyóirat, mikor vendégül hívta a Hargita megyei társalap szerkesztőit, Ferenczes Istvánt és Fekete Vincét, valamint lancu Laura költőt. A zalaegerszegi és nagykanizsai irodalmi találkozókra pedig, ugyancsak a fentieket erősítendő, kiváló alkalmat kínált a Székelyföld friss József Attila-díjas főszerkesztő-helyettesének új, *Védett vidék* című kötete is.

Fekete Vince versei a kolozsvári Erdélyi Híradó Kiadó és a budapesti Ráció Kiadó együttműködésében, az Előretolt Helyőrség Könyvek sorozatában jelentek meg, s

voltaképpen a 2003 és 2010 közötti nyolc esztendő lírai termésének legjavaként kínálják magukat olvasásra. Már a fedőlap derengős, ködülte erdőrészlete – Moldován Zsolt kiváló, Friedrich festményeit idéző fotója – a korpuszt illető befogadói elvárásainkat a metafizikus-transzcendens minőség irányába vezérli, a címmel együtt előrevetítve: a költő Vergiliusként vezet majd bennünket a csak kiválasztottak, beavatottak számára látható, belső tájakon. A teremtett világ nagyságával és ezen keresztül természetesen a Teremtő végtelenségével szemben a belévetett ember kicsinységét és esendőségét, az élni adatott pillanat rövidségét – hit nélkül –, szédítő körforgását mutatják meg a mottóként választott Szabó Lőrinc-

sorok (*A hitetlen büntetéséből*) témájára keletkezett, keretként szolgáló két vers-variáció mozgalmas képei. A nyitó költemény felütésében:

„Mert nem lehet ilyen jéghideg, ilyen gépies nem lehet, ennyire pimaszul, szemtelenül és megmagyarázhatatlanul monoton nem lehet minden, ilyen megmásíthatatlanul zakatoló ez a körforgásos örület...”

A záró szonettben pedig:

„Mert nem lehet ilyen jéghideg, gépies, ennyire monoton nem lehet úgyszólván minden, nem lehet ilyen ez a körforgásos örület...”^{1*}

Az amúgy tisztavirág-életű embert valóban nem sok különböztetné meg a növényektől, a madaraktól vagy az állatoktól, ha nem lenne meg benne, még ha behatároltan is, a teremtés képességének a lehetősége. És a *Védett vidék* verseiben Fekete Vince voltaképpen nem csinál mást, mint hogy (jobbára filmszerűen) megmutatja az általa teremtett lélektájakat (miután az irodalmi szöveg szükségszerűen fikció). Ezeknek nyilván, a konkrét mintáknak megfelelően legalább kétfajta módosulata jelenik meg a kötetben, s ennek megfelelően a korpusz darabjai négy csoportba sorolhatók, melyek mindegyike – a nyelvnek köszönhetően – sajátos, markánsan érezhető, mégis nehezen leírható hangulatot hordoz. Mindenek előtt meg kell említenünk az én tekintetének az ember által teremtett környezethez (város, falu, nyaraló, elrendezett kert, út) való viszonyát. A *Vargaváros. Századelő* életképei, melyet F. I. (talán az egyik családi ős) emlékének szentel, mint régi, összekötözött képeslapok sora, vagy korabeli film kockái peregnek le, megidézve, milyen lehetett az egykori Kézdivásárhely, mely még a közös haza része volt. A *Vásárvárosban* és a *Filmben a vásár*, illetve piac, a *Rózsa-piacban* a kocsmá (vagy ahogy a szerző írja egy helyütt: korcsonya), az *Idegen házban* pedig értelemszerűen egy másik lakás jelenik meg hasonlóképpen.

A költemények másik hányadában a lírai szubjektum természetéhez való viszonya artikulálódik. Az e csoportba tartozó szövegek közül *A földbelátók* és *Az esővárók* az ember őselemekkel mintegy totemisztikus összefonódottságát, az átöröklődő és hagyományozott ősi tudás birtoklását mutatják meg. S a kiválasztottakban nem nehéz a naturával harmóniában élő székelyekre ismernünk. A hunok leszármazottaiként, a magyarok

¹ * Ez a fajta szövegvariációs játék egyébként több helyütt előfordul a kötetben, nemcsak a konkrét szövegrészek (mint a *Füvekben*, *fákban* ciklus *Tízezer éj* mikrociklusának 1. és 12., illetve 5. és 13. darabjában), de a motívumok szintjén is (pl. az erdőben elveszett gyereket kereső lámpások *A viharlámpák fényében* és a *Miért?*-ben)

rokonaiként számon tartott, velünk közös nemzetet alkotó nép sorsa feletti aggodalom szülte a fiú lelkében a veszedelmes erdőből kiutat kereső csapat (*Az eltévedt sereg*) hányattatásainak érzékletes képét és ugyanez a féltés mondatja vásárosaival:

„Mi lesz velünk, ha áll a vásár,
s nem jön vásáros senki?

Ki fog minket elfeledni?

Tímárok, vargák, cipészlegények:
száll ajkukról a szagotott ének.

Mi lesz velünk?

Mi lesz velünk?

(*Vásárváros*)

Másképpen nyilvánul meg a természettel való élő kapcsolat az erdei, hegyi kirándulások vonatkozásában. Már a *Lebegő foltok* ciklus első darabjában, a *Felissza mindben* megjelenik az én szervesülése a szeretett vidékbe, s ez itt a tájhoz való viszony történetiségét is feltételezi („valamikori helyszínek”-ről ír). A viszony történeti jellegénél fogva ugyanis a táj megidézése lehetőséget teremt a gyermekkor emlékei, a már eltávozott családtagok, véget ért kapcsolatok elevenné tételére is. A *Vadoromban* egy meghatározott kirándulás kapcsán például azt mondja:

„Egres-kút, Réz-kút
s a Vadorom
környéke volt nincsen
gyermekkorom.

Vagyok úgy most is
sokszor, százszor,
indulok reggel,
rég pásztor,

velük, akik már
rég meghaltak,
de jönnek mégis.
Velem tartanak...”

A múltba vesző ifjúság korai élménye, a hajnali út, talán a nagyapával, a hegy oldalában világító, majd kihunyó pontok felé, ihlette az *Égő foltok* című szonettet, a *Viharlámpák fénye* és az ezzel kapcsolatban már említett *Miért?* pedig az erdőben elveszett és megtalált gyermek biztonság-érzését mutatja be. Bizonyosan ez utóbbi vers jelző-rengetegével jelenik meg legmarkánsabban az erdő negatív megfestése: „*Vajon miért vágunk neki az erdőnek? A mormolónak, / a sötétnek, a borzongatónak, az ismeretlennek. Vajon / mit keresünk ott? A járhatatlant,*

a *félelmeset?*”, vagy máshol az állatok mozgása által sejtelmesen: „A duruzsoló / csend külön hangokra oszlik. *Kitartó, egyenletes / kopácsolás, halk makogás, suhanó sóhajtás, elhaló, / mohán huppanó galopp az öregerdő mélyéről.*” (A *fák, az ég, halk kopácsolás*). Sőt, a kötet egyik fő motívumaként a különböző mértékben hangolt csend, a magány (különösen a *Vak visszhang* ciklus darabjaiban), de a „lélekállatok”^{2**} feltűnése és a „mélybe lökött” levelek látványa is a halál közelségének érzetét kelti. A kisfiú, a kíváncsi ifjú, vagy a fáradt vándor számára ugyanakkor a „dús tenyészet” „puha almot” biztosít, „neki a veszélyek terheit nem lebegteti”, a költő pedig tudja, hogy a test végeredményben, jóllehet más formában, továbbél a vegetációban, a fűvekben és fákban, s nemcsak ott, amint a *Tízezer éj* mikrociklus 9. darabjában gyönyörűen megfogalmazza:

„úgy lenni a fűvekben fákban
versekben és metaforákban
mint a lehelet vagy a lélek
sóhaj egy parány életének
(...)

olyannak lenni mint az álom
jární át meg át a világon”

A *Védett vidék* mikrociklus versei ezzel ellentétben inkább a vízhez és a homokhoz kötődnek. Előbbi elem esetében a megszűnt kapcsolatok hasonló mechanizmust keltene, mint az erdőre vonatkozó emlékek, jóllehet az elválás folyamata itt a társas magány ábrázolásával indul. A közös nyaralás 7 stációjának együttes egyedülletkeresése, a másoktól való különállás, elkülönülés vágya („*Végre valahol otthon szerettünk volna / lenni. Otthon lenni – egymagunk.*”) a *Csendben* még többes számot igényel, s a tengerrel szemben nyugodt vizek felé hajt, a hallgatás azonban a tóparton már a két ember közé is éket ver („*A hallgatás úgy merevedett / közénk, úgy gyűlt rajtunk, mint kapuk záraiban / eső után a rozsdá.*”). S a csend megtörése, a kimondott szó által, a víz sima tükrére dobott kavicshoz hasonlóan az addigi egyenletességet (*Vihar előtt*, 3. versszak), egyenlőséget, kiszámíthatóságot (*Világvégi part*) is felborítja. Aztán a másik távozásával marad a magányos út holt szezonban a tóhoz, a menedékkeresés és a „Csendes, mélyben lüktető nyugalom.” (*Holt szezon*). De hasonló érzés keríti hatalmába a lírai szubjektumot az ideális táj megtapasztalása kapcsán is:

„És ahogy lépegetve és nézelődve, ahogy leülve és markába vizet merítve, ahogy távolra és közelre bámulva

² ** Wilhelm Wundt német pszichológus *Néplélektanában* ezt a terminust használta azokra az állatokra, melyekben viszonylag kis termetük és gyors mozgásuk miatt a néphit a testet elhagyó lélek hordozóját látta.

szippantja a szemén, a bőréen, a száján, minden porúsán, minden idegével a látványt, a nyugalomnak, a szépségnek ezt a kábító, édesen csorgó, hűsítő és frissítő, mézédese nedvét, olyan volt, olyan az érzése, mintha épp ilyen volna a teljes megsemmisülés, a feloldódás, mintha ilyen volna, amitől úgy fél, maga a halál.”

(*Olyan érzés*)

A homok a *Védett vidék* verseiben, mint a vízhez hasonlóan viselkedő, azt mintegy ellenpontjaként kiteljesítő közeg jelenik meg. A *Futóhomok*ban az úszni próbálót folyamatosan nyeli el, szippantja magába a mélység, s a szemmel szemben itt a fül, a látás helyett a hallás útján kerül kapcsolatba az ismeretlen tartománnyal. Végül a *Magával viszb*en már összecsap a homok a fuldokló feje fölött és az emlékeivel, gondolataival együtt süllyed örökre a szemcsés anyagba. A két elem, a víz és a homok (föld) rokonműségének^{3***} és a két érzékszerv, a szem és a fül halált tapasztalásának megmutatása a *Csak a felszín*:

„(...) *Aki látott már a végkimerüléstől nyílként alábukó madarat, amint egestől elnyeli őt a víz, hallotta, amint szava a kétségbeesett csipogás elhal, mintha legutolsó volna a föld kerekén.*

(...) És mintha mi sem történt volna – csak a felszín, a homok, a víz.”

A kötet verseinek harmadik csoportja kettős locushoz, a természetihez és az ember által alkototthoz egyaránt kötődik, s ugyancsak a látáshoz kapcsolható, hiszen itt az én voltaképpen egyik helyről szemléli a másikat, esetleg egy harmadik pozícióból tekint végig a kétfajta vidéken, vagy helyezkedik bele. Előbbire szép példa a *Felissza mind*, ahol a hazatérő a keskeny utcákat járva széttekint a környező, „őszbe hanyatló aranyárga tenyészetben” és válik eggyé a kedves tájjal, vagy a megtartó és mindig befogadó környezetről írt *Nem engedé el a fohászt*, a *Szürke talaj*ban pedig a falura letekintve nyílik fel újra a gyermekkori világ. Míg utóbbi mintája a *Vihar előtt*, ahol előbb a falu, a ház, a kert, majd a tovarohanó hegyi patak vonja magára a tekintetet és másként a filmszerű *A hely*, mintegy gyermeki álmokképeivel. A nyitottsággal ellentétben zárt biztonságot, a nyugodt, zavartalan szemlélődés lehetőségét mutatja fel a kis házból az áprilisi esőt nézve a *Délután*, vagy az *Ülünk az autóban*. Végül a közreadott költemények negyedik típusa az egyéb kategóriába sorolható, ide tartoznak voltaképpen a hommage-jellegű versek. Az *Óda a holnapi asszonyokhoz* talán az amúgy is kiváló válogatás egyik mesterdarabja, Vas István örökbecsűjének mintájára,

³ *** Az erdőt (fa) harmadikként bevonva ezt az *Egy hajó barázdái* teljesíti ki.

azonban attól eltérően az életünket kiteljesítő, szebbé, jobbá formáló mai nők igaz dicsérete, némi Illyés Gyulás áthallással:

„Benne vagytok
minden vasalónyomban,
minden kimosott ingben,
zokniban, és minden ízben,
minden falatunkban,
hajunk hosszában, stuccolt
barkónkban, bajuszunkban.
Ó, ti drága holnap asszonyok,
csontjaink mellé kerülnek majd
a csontjaitok, s boldogok
lesztek velünk, mint mikor
nyugodtak voltunk és fiatalok,
és szerelmesek.”

Hasonló színezetű, más értelemben „védett vidék(ek)
et” mutatnak meg a beszédes című *Tajtékos még* ciklus
darabjai is. Szintén a szerelemhez kapcsolódnak, bár
meglehetősen eltérő beszédmódban a Kányádi Sándor
Cioaba-fordítása ihlette cigányátok erős, szerelmi

kötést fonó sorai (*Átok*), míg a fentebb már említett
mozgóképszerűség iskolapéldája a szerkesztő- és
költőtárs, Lövétei Lázár Lászlónak ajánlott *Film* című
hosszabb alkotás. S két klasszikus emlékére is született
egy-egy mű, az idén 125 éve született Kosztolányi Dezső
Kérdése (hasonló címmel) és a tavaly 100 esztendő,
immár közel 66 éve halott Radnóti Miklós *Tajtékos ég*
című opusa (a ciklus címadó verse) is emlékező-jellegű,
mégis egyedi hangú szöveg létrejöttét segítette.

A *Védett vidék* nem mindennapi kötet, tartalmi
gazdagságával, magas fokú mesterségbeli tudással
megkomponált poétikai megoldásaival meghatározó
produktuma a kortárs erdélyi és – a bevezető
gondolatokból kiindulva – ezáltal az egyetemes magyar
költészetnek. Nemcsak különös értéke a költő egyre
bővülő életművének, de a kijáró, jogos megbecsülést
megkapva, sok tekintetben igazi tükör lehet a pályakezdő
fiatalok számára a mives poézis megismeréséhez,
elsajátításához, s örömmel és haszonnal bejárható
szellemi kaland minden értő olvasó számára.

(Erdélyi Híradó Kiadó-Előretolt Helyőrség Szépirodalmi
Páholy-Ráció Kiadó. Kolozsvár-Budapest, 2010.)

Szabjár Zsuzsanna:Tócsa

